
ІННОВАЦІЇ

УДК 330.341.1:339.166.5

Н. О. Бабіна, к. е. н.

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Анотація. У науковій праці інтелект розглядається як чинник економічного розвитку держави. Висвітлено поняття інтелектуального капіталу. Наведено аналітичні дані про тенденції інноваційної активності. Визначено перспективні напрями інноваційної та науково-технологічної діяльності.

Ключові слова: економічний розвиток; інтелектуальний капітал; інновації; інноваційна діяльність.

Н. А. Бабина, к. э. н.

ФОРМИРОВАНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА

Аннотация. В научной работе интеллект рассматривается как фактор экономического развития государства. Освещено понятие интеллектуального капитала. Приведены аналитические данные о тенденции инновационной активности. Определены перспективные направления инновационной и научно-технологической деятельности.

Ключевые слова: экономическое развитие; интеллектуальный капитал; инновации; инновационная деятельность.

N. O. Babina, Candidate of Economic Sciences

FORMATION AND USE OF INTELLECTUAL CAPITAL

Abstract. The paper concerns the intelligence and concept of intellectual capital a factor of state's economic development. The analytical data on innovation activity trends are revealed in the article and the prospective areas of innovation of scientific and technological activities are identified.

Keywords: economy development; intellectual capital; innovations; innovative activity.

Актуальність теми дослідження. Інтелектуальний капітал створюється завдяки дії складного механізму, який передбачає винайдення (формування) нового знання, доведення його до можливості практичного використання, вироблення перспективної технології виробництва відповідного економічного блага (товару або послуги), трансфер та дифузію технології, підтримку створення інновацій, практичне впровадження та комерціалізацію інновацій на підприємствах, захист інтелектуальної власності, створення економічних мотиваторів формування інтелектуального капіталу та ін.

Складною методологічною проблемою є оцінювання процесів формування та використання інтелектуального капіталу у національному господарстві, оскільки статистика відповідні дані не узагальнює та не оприлюднює. Ми виходимо з того, що уявлення про тенденції використання інтелектуального капіталу можна скласти на основі аналізу інноваційної активності.

Аналіз публікацій. Питанням формування та використання інтелектуального капіталу присвячується чимало наукових праць. Плідно працюють над цією проблематикою Ю. Бажал, В. Геєць, І. Грищенко, С. Захарін, О. Лапко, І. Одотюк, В. Семиноженко, Л. Федулова та інші науковці. Натомість в сучасних умовах мають бути визначені тенденції формування та використання інтелектуального капіталу з урахуванням особливостей посткризового розвитку.

Мета статті – викласти результати досліджень з проблем формування та використання інтелектуального капіталу суспільства.

Виклад основного матеріалу. Запорукою економічного (комерційного) успіху нині є ефективні інвестиції у розвиток людського капіталу, продукування нових знань, виробництво і впровадження ресурсозаощадливих технологій тощо. В таких умовах основним джерелом зростання

ІННОВАЦІЇ

вартості стає створення ефективної системи формування та використання інтелектуального капіталу [6].

Провідним “ядром” національної системи формування інтелектуального капіталу є наука (як сукупність наукових установ), освіта (як сукупність вищих навчальних закладів, що займаються науковою, інноваційною та впроваджувальною діяльністю), інноваційні підприємства (тобто підприємства, які реально виробляють та впроваджують інновації і на цій основі виробляють інноваційні товари та послуги) [3]. Розуміння у світі сутності і значимості інтелектуального капіталу призвело до швидкого розвитку ринку об’єктів інтелектуальної власності (які у випадку комерціалізації можуть брати участь у формуванні інтелектуального капіталу компанії) [2].

Сучасні науковці все частіше досліджують феномен інтелектуального капіталу, вбачаючи в ньому основне джерело розвитку в епоху постіндустріальної економіки [6]. Основне призначення інтелектуального капіталу – забезпечувати виробництво (масове або штучне) так званих інтелектуальних продуктів – тобто таких економічних благ, в яких основний обсяг доданої вартості формується завдяки інтелектуальній складовій [1; 4].

Організація аналітичного оцінювання формування та використання інтелектуального капіталу на макроекономічному рівні представляє собою певну методологічну складність, оскільки не розроблено показників, які б характеризували вказані економічні явища. Це пов’язано з тим, що немає єдиної методології моніторингу інтелектуального капіталу, як і немає єдиного визначення поняття “інтелектуальний капітал”. Ми вважаємо, що дати оцінку процесам формування та використання інтелектуального капіталу на макроекономічному рівні можна за допомогою аналізу опосередкованих процесів. Серед таких процесів можемо назвати інноваційну активність, результативність науково-технічної та інноваційної діяльності підприємств, стан використання нематеріальних активів, обсяг реалізації інноваційної продукції, трансфер технологій тощо. Найбільш узагальнюючими у цьому переліку є показники, які характеризують стан і динаміку інноваційної активності.

Інноваційна активність у промисловості України залишається традиційно низькою (при цьому вітчизняна статистика інноваційно активними вважає навіть підприємства, в яких частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсягу реалізації становить менше 1%).

Падіння показників інноваційної активності до 2009 р. пояснюється відсутністю мотивацій до розробки та впровадження інновацій, а також фактичному ігноруванні менеджменту промислових підприємств вимог щодо обліку та моніторингу результатів інноваційної діяльності. Наявність або відсутність інновацій жодним чином не впливало на економічне становище підприємств. Відтак, менеджмент підприємств не ставив задачу здійснювати облік інноваційної діяльності.

Зростання показників інноваційної активності, яке зафіксоване у 2010-2012 рр. пояснюється, вочевидь, із створенням певних мотивацій до розробки та впровадження інновацій. У цей період, зокрема, було ініційовано кілька цільових програм, в рамках яких передбачається впровадження інновацій та нових технологій. В цьому контексті слід відмітити програми з енергозбереження, інформатизації, будівництва нових та реконструкції наявних інфраструктурних об’єктів тощо. Крім того, у податковому законодавстві України з’явилися приписи, що передбачають надання певних пільг підприємствам, що впроваджують інновації. Відтак, менеджмент підприємств отримав стимул для обліку результатів інноваційної діяльності.

За даними Держстату, серед видів економічної діяльності лідерами за кількістю інноваційно активних підприємств є виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів та машинобудування. В той же час машинобудування лідирує за кількістю підприємств, які займалися придбанням машин, обладнання та програмного забезпечення.

Натомість підприємства добувної промисловості, меблевої та целюлозно-паперової промисловості, видавничої справи є інноваційно пасивними. Це пояснюється, насамперед, різними умовами господарювання у галузях, що викликано дією об’єктивних чинників (прибутковість, стан ресурсного забезпечення, наявність оборотних коштів, традиції господарювання та ін.).

Інноваційна активність вища на підприємствах з більшою кількістю працюючих. Крім того, саме у групах великих підприємств з кількістю працюючих понад 1000 осіб відбувалися най-

ІННОВАЦІЇ

більш помітні позитивні зміни інноваційної активності. Інноваційна активність малих промислових підприємств з кількістю працюючих до 50 осіб у 14 разів менша за інноваційну активність підприємств з кількістю працюючих понад 5000 осіб [5]. Іншими словами, великі підприємства демонструють порівняно більшу схильність до впровадження інновацій. Це і не дивно, адже такі суб'єкти, як правило, створені на базі збудованих за радянські часи високопотужних машинобудівних заводів, що випускають унікальну (у тому числі найкращу у світі) продукцію. Для багатьох таких підприємств розробка і впровадження інновацій є не лише умовою збереження конкурентоздатності, а й технологічною необхідністю.

Показники інноваційної активності в промисловості України не відповідають сучасним світовим тенденціям: якщо в Україні рівень інноваційної активності становить лише 10% (дані за 2014 р.) [5], то в розвинутих країнах (Японія, Німеччина) цей показник становить 65-80% (дані за 2010 р.), а в нових країнах ЄС (країни Центральної та Східної Європи) – не менше 30% (дані за 2011 р.) [4]. Але слід звернути увагу на дві особливості.

В той же час слід відзначити, що незважаючи на зниження інноваційної активності у період до 2009 р., обсяги реалізації інноваційної продукції протягом 2000-2014 рр. щорічно зростали. Причому на зростання цього показника впливав не лише цінний чинник (інфляція), а й зростання частки реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації [5]. Це говорить про те, що більші обсяги інноваційної продукції виробляються та реалізуються порівняно меншою кількістю підприємств. Вказана тенденція може свідчити про укрупнення інноваційного виробництва, про концентрацію інвестиційних ресурсів на виконання інноваційно-технологічних робіт і проектах в межах великих підприємств.

Протягом 2009-2014 рр. у промисловості, як і в цілому по економіці, зафіксоване поліпшення абсолютних показників інвестування наукових і науково-технічних робіт, продуктивних інновацій та процесових інновацій (в тому числі технологій) на фоні погіршення відносних показників [5]. Темпи зростання інвестицій на реалізацію інноваційно-технологічних робіт (проектів) у промисловості не відповідають сучасним викликам.

Аналіз структури джерел інвестування інноваційної діяльності та науково-технічних робіт показує наявність тенденції зростання частки іноземного інвестування та зменшення частки бюджетних асигнувань.

Більшість промислових підприємств (68,7% у 2014 р.) використовує власні кошти в якості основного джерела інвестування інновацій [5].

У середньому промислові підприємства України протягом 2005-2014 р. на одну гривню, витрачену на інноваційну діяльність, отримали 4,14 гривень доходу від реалізації інноваційної продукції [5]. У більш привабливому становищі опинилися підприємства добувної промисловості, машинобудування (які в цілому більше схильні до інновацій) і виробництва деревини (меблева промисловість). Аутсайдерами є підприємства з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, целюлозно-паперової промисловості та видавничої справи, які традиційно не демонструють високої інноваційної активності.

Держава, в рамках підтримки національної інноваційної системи, має створити привабливі умови для ефективного поєднання інвестицій та інновацій, активного залучення національних та іноземних інвестицій до сфери інтелектуального виробництва, прискореного розвитку галузей вищих технологічних укладів [3]. Досягнення високого (світового рівня) конкурентного статусу можливе лише за умов створення та ефективного функціонування національних інноваційних систем (НІС).

Оцінка результативності інноваційної політики провідних країн дає змогу визначити основну мету формування національних інноваційних систем як підвищення якості життя населення [6]. Вказана мета досягається через виконання наступних завдань: створення нових робочих місць у сфері науки, освіти, наукомісткого виробництва; використання новітніх технологій у вирішенні найбільш актуальних соціальних, екологічних, медичних та інших проблем; перенесення шкідливих виробництв до менш розвинутих країн; збільшення експортного потенціалу держави; удосконалення структури економіки та виробництва; зростання надходжень до бюджетів за рахунок

ІННОВАЦІЇ

підвищення обсягів виробництва наукомісткої продукції; зростання доходів корпоративного сектору та населення [1; 4; 7; 8].

Позитивними результатами створення та функціонування національної інноваційної системи виступають: активізація інноваційних процесів, усунення ізоляваності науки як самодостатньої сфери діяльності, удосконалення структури інвестицій, створення ефективних механізмів комерціалізації інновацій та трансферу технологій. Як наслідок, уможливлються позитивні структурні зрушення у національному господарстві, підвищується продуктивність праці, збільшується загальна ефективність економічної системи за рахунок випереджаючого розвитку високотехнологічних виробництв (які забезпечують генерування високого обсягу доданої вартості), підтримка процесу продукування нових знань та інтелектуальних продуктів з їхнім подальшим використанням у виробництві.

Формування цілісної системи підтримки відтворення інтелектуального капіталу має будуватися на базі можливостей національної інноваційної системи. В рамках реалізації державної інноваційної політики необхідно вживати заходів, спрямованих на досягнення високої ефективності національної інноваційної системи.

Одним із основних завдань сучасної державної економічної політики є розробка і здійснення заходів із прискорення розвитку високотехнологічних виробництв (видів економічної діяльності вищих технологічних укладів). Вказане завдання можна вирішити шляхом здійснення цілеспрямованих заходів з підтримки інвестиційної активності на реалізацію у вказаних галузях інноваційно-технологічних проектів. При цьому слід виходити з того, що позитивні тенденції промислового виробництва є фундаментом для становлення та розвитку інших секторів економіки країни (в першу чергу – виробнича інфраструктура, наука і наукове обслуговування, будівництво, транспорт та ін.).

Висновки. Головною причиною низької інноваційної активності підприємств слід визнати відсутність довгострокових мотивацій організації високопродуктивної інноваційної діяльності, а отже – і процесу відтворення інтелектуального капіталу.

Інноваційна діяльність є малоприбутковою (низькорентабельною) та більш ризикованою порівняно з іншими видами діяльності. Тому завданням державної макроекономічної політики є створення ефективної і адекватної вимогам сьогодення системи підтримки інноваторів, яка б давала змогу здійснювати високопродуктивну інноваційну діяльність хоча б у пріоритетних сферах економіки.

Сучасна державна макроекономічна політика має узгоджуватися з пріоритетами та напрямками розвитку інтелектуального виробництва, яка формується зокрема під впливом кон'юнктури світового ринку інтелектуальних продуктів. Формування цілісної системи підтримки відтворення інтелектуального капіталу має будуватися на базі можливостей національної інноваційної системи. В рамках реалізації державної інноваційної політики необхідно вживати заходів, спрямованих на досягнення високої ефективності національної інноваційної системи.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому мають бути розроблені методики програмно-цільового планування інтелектуальних проектів у корпоративному секторі, у тому числі із залученням наукових установ та закладів вищої освіти.

Література

1. Антонюк, Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації / Л. Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 276 с.
2. Багрова, І. В. Національна інноваційна система України: характеристика та проблеми становлення / І. В. Багрова, О. Л. Черевко // Вісник ДДФА. – 2010. – № 2 (24). – С. 81-90.
3. Захарін, С. В. Інвестиційне забезпечення інноваційно-технологічного розвитку економіки : монографія / С. В. Захарін. – К. : КНУТД, 2011. – 344 с.
4. Коровський, А. В. Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування : монографія / А. В. Коровський. – К.: КНЕУ, 2004. – 184 с.
5. Статистичний щорічник України за 2012 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна статистична служба України, 2013. – 567 с.
6. Україна у вимірі економіки знань / за ред. В. М. Гейця. – К.: Основа, 2006. – 592 с.
7. Федулова, Л. Розвиток національної інноваційної системи / Л. Федулова, М. Пашута // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 35-47.

ІННОВАЦІЇ

8. Фінанси підприємств станом на 1 вересня 2013 р. [Електронний ресурс] : [статистична доповідь] / Держстат України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

References

1. Antoniuk, L. L. (2004). Mizhnarodna konkurentospromozhnist krain: teoriia ta mekhanizm realizatsii [The international competitiveness of countries: theory and implementation mechanism]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Bahrova, I. V., Cherevko, O. L. (2010). Natsionalna innovatsiina systema Ukrainy: kharakterystyka ta problemy stanovlennia [National innovation system of Ukraine: characteristics and problems of formation]. *Visnyk DDFA - The Bulletin of Dnipropetrovsk State Financial Academy*, № 2 (24), pp. 81-90 [in Ukrainian].
3. Zakharin, S. V. (2011). Investytsiine zabezpechennia innovatsiino-tekhnolohichnoho rozvytku ekonomiky: monohrafiia [Investment maintenance of innovative and technological development of the economy: a monograph]. Kyiv: *KNUTD - Kyiv National University of Technologies and Design* [in Ukrainian].
4. Korovskyi, A. V. (2004). Evoliutsiia liudskoho faktora ekonomiky ta problemy yoho formuvannia : monohrafiia [Evolution of the human factor of the economy and the problem of its formation: a monograph]. Kyiv : *KNEU - Kyiv National Economic University* [in Ukrainian].
5. Osaulenko, O. H. (2013). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik [The Statistical Yearbook of Ukraine for the 2012]. Kyiv : *Derzhavna statystychna sluzhba Ukrainy - The State Statistical Service of Ukraine* [in Ukrainian].
6. Heits, V. M. (2006). Ukraina u vymiri ekonomiky znan [Ukraine within knowledge economy]. Kyiv: Osnova [in Ukrainian].
7. Fedulova, L., Pashuta, M. (2005). Rozvytok natsionalnoi innovatsiinoi systemy [The Development of National Innovation System]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine's Economy*, № 4, pp. 35-47 [in Ukrainian].
8. Finansy pidpriemstv stanom na 1 veresnia 2013 r. [Company Finances for September 1, 2013]. *Derzhstat Ukrainy.- State Statistics Committee of Ukraine*. Retrieved from : www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].

Надійшла 10.06.2016